

egyebet magába olvasztó, egyetlen, tragikus élmény terpeszkedik, amihez ellenpontot csak az élet diadalmas, leggyönyörűbb stádiuma, az ifjúság adhatja. Így is lényeges lehet, hogy az miért nem jöhet többé vissza (*Ifjúság mint sólyommadár*). A betegséggel szemben az állandó és kíméletlen ösztönös tudatkontroll nem segít, csak kemény szembenézés követel. A tisztánlátás a *Bábutok búbján* című versben megszenvedett, de szinte fölényes derűhöz juttatja a költőt: az „énekijesztő” korban új szerepre szorítva a bábuk búbján „billegdél”. (*Szépirodalmi*)

G. KISS VALÉRIA

Baka István: Tűzbe vetett evangélium

Baka István második verseskötete, a *Tűzbe vetett evangélium*, vékony könyv, de annál nagyobb a súlya. Baka nem tartozik azon tehetségek közé, akik ontják a verset, s szinte naponta ostromolják műveikkel a lapokat, folyóiratokat. Más alkat: keveset szóló, szűken fogalmazó. Életműve alig több, mint félszáz vers. S ha lehet hinni a mendemondának, miszerint van olyan költő, aki csupán válogatott verseit írja meg, ő mindenképpen ilyen. Tudjuk, ez az alkotó módszer önmagában nem föltétlen nyereség, jól-lehet, a művészség sohasem lebecsülendő. De a Szegeden élő költő verse nemcsak művés, főként akkor nem, ha az önmaga iránti igényességet annak vesszük, ami: a formaérzékenységén, a bezártságon mindig túlmutató felelős hangnak. A *Tűzbe vetett evangélium* sokszor képekben is megvalósuló Isten-élménye Ady Endrére utal – és minden motívumában a történelemre. Riadt, átkozódó, magyarságát s evvel együtt a kis népeket féltő ez a hang. A fölmorzsolás, a beolvasztás ellen protestál. Az anyanyelvet s az azon írott verset teszi meg védőbástyának. Ki mondaná, hogy a *Bolgárok* című költemény sötét víziója csak egyetlen népet tart veszendőnek: „Bokrok turbánjai – törökké / válik a föld is? Azzá válhat! / Elbújtatja az anyanyelv / szerzetesköntöse hazánkat. / / S ha elfogyunk – a nádasok / törnek majd kopját a szélben, / tenyerünk, arcunk ráncai / tüntetnek minden levélen.”

Sok minden kiderül ebből a két versszakból. Azért megemelt a hang, mert az alkalom – veszendőben a haza – úgy kívánja, hogy az elsíratás ünnep is legyen: a fűvé, fává alakult leigázottak megtörhetetlenségének bizonyítéka. Amikor már az ő arcukkal protestáló természet figyelmezteti a zsarnokot, hogy nincsen itten semmi keresnivalója. Az előbb idézetekből könnyen észrevehető az is, hogy Baka költészetében mily fontos szerepe van a képnek, miként lesz magatartássá – erkölcsi ítéletté – egyetlen metafora. A művészetnek mindig megvan az a kettőssége – Illyés Gyula figyelmeztetett erre Sütő András metaforikus prózájával kapcsolatban –, hogy gyakran épp az elrejtésben világosodhatik meg igazán a mondanivaló. Amikor egyetlen összevonással már távlatot kap(hat) az, amiről máskülönben nem nagyon lehet beszélni. Legtöbbször az ember, a költő nem is tud: tele szorongással, fájdalmas vereségekkel. Baka történelmi látomásában Ady magyarságot orozó dűhe a példa. Az ő kényes büszkesége meri a kései utóddal kimondatni a *Vörösmarty* című versben: „Gyászunk sötétlik, mint a vérben / megalvadt rög feketesége. / Szétporladunk vagy eljutunk a / zsarnok szívébe?”

A kérdés keserűsége nyilvánvaló. Többek közt egy elbukott forradalom – a 48-as szabadságharc – kergette Vörösmartyt az örületbe, ekkor világosodott meg előtte, a *megőszült* föld nem bízathat semmi jóval, s az is: „Az emberfaj sárkányfogvetemény: Nincsen remény! nincsen remény!” És mégis, mintha a portrévers ellentmondani látszana ennek. Hiszen a bukásokban, lett legyen eltiport forradalom vagy emberi sors, mindig ott van az erkölcsi többlet. A tabló ezért sohasem merevedik meg: dühök és szegények százados tanulságait és sokszor – például József Attila tragikumában – a közelmúlt történelmét idézi. Máiig szóló üzenettel: kifakadással és kérdőszönnel, melyből – ha figyel a közösség énekesére – korunk morálja is gyarapodhatik.

A könyv címadó verse cikluscímként is szerepel. Baka megérezte: a bibliás kémenység nemcsak az embernek Istennel vívott harcában mutatkozhatik meg, hanem abban is, ahogy történelmi vetületet kap a Balassitól József Attiláig húzódó, a bajvívó szabályát jelképpé tevő út. Arra mindenképp figyelmeztetve: a költő – így hozta történelmünk – nem lehet csupán magánjellegű dolgok kidalolója. A *Balassi-ének* megrendítő ima és állapotrajz egyben, archaikus modorában nem kevés a könyörgés és megvédése mindannak, amit az ember ily egyszerű szóval jelez: haza. „A rongyos, megfakult mezőket / rólunk, Uram, letépheted – / Magyarország határait / ránk rajzolták a sebhelyek. // Annak oltalmazzuk, ki tőlünk / elhódította – legalább / kardunk élén csillogjon ez az / esőcseppgyöngyosoros világ!”

Akadhat olyan vélekedés is, mely Bakát romantikus költőnek titulálja, mondván, verse nem korszerű. Sok benne a pátosz, némelykor túl zsúfoltak a képek, és az emelkedett hang – az ódai fekvés – csupán egyetlen nézőpontot engedélyez. A költő azonosul versének tárgyával, nincsen mód ábrázolt világa fölé emelkedni. Mindez látszólag igaz is lehet: a *Tűzbe vetett evangélium* költője valóban kényesen míves, ünnepi. Nem nagyon kedveli a groteszket, költeményeiben nincsen furfang és csavar, tartása – váltalt etikája – nem engedi meg, hogy deheroizálja a történelmet. Neki minden sor, jól sikerült kép valaminő győzelem. Még a vereségekről, bukásokról is úgy tudósít, hogy elsősorban az ember (egy nép, egy haza) méltósága tükröződjék. Költői alapállása Ilyllyés Gyulára és Nagy Lászlóra emlékeztet, bár az előbbinek racionalizmusa tőle idegen, és Nagy László is inkább csak az adys dühök erkölcsi megszólaltatásával rokon. A fiatalabb költőnemzedékből leginkább Utassy József említhető társul.

Baka István valóban zsúfolja a képeit, és víziói is példázatok. Mintha mindig csak a küszködés, az ellennel való szembeszegülés izgatná: a harc, melyből sohasem lehet menekvés, nem születhetik föloldozás. Könyörtelen szerelme szintén csupa tűz, fenség; ahogy a *Könyörögi érettemben* egy valaha „késsel és fűrésszel” vallatott „elvirágzó cseresznyefát” szólít, vagy ahogyan kialakul a *Tószoknya* című vers halálos ölelésben csúcsosodó szimbolikája. Képei tele vannak iszonyattal, megvertséggel. A *Vörösmarty* című költeményben például az eget „szürke egyenkabátos fellegek” szállják meg; ugyanitt: „A cserjés börtönrácsba horgad”; máshonnan véve a példát: „Rám kattan, mint fénylő bilincs / a reggel horizontja, / világ priccén felébredek: / Sátán és Isten foglya.”

Szükségtelen tovább magyarázni: e költészet a veszteségtudatra épít, komorsága, mely mellett csak ritkán mutatkozik derű, ennek tudható be. Feszességét, megrendítő monomániáját is ennek köszönheti: a meg nem adásnak, amely a történelemmel és önmagával való heroikus szembenézésre sarkall. Víziói tiszták, fájdalomosan emberségesek. Születhetik jövődőlés akár az évszokról, akár egy kis nép megmaradásának esélyeiről, Baka versében mindig az ember szabadságáért vívott küzdelme és méltó élet utáni vágya kap hangot.

Általában a kötött formák híve, feszesen szerkeszt, képei élesek, tömörek. Rímei sohasem hanyagok, a költő a véletlent mindig kizárja. Monomániás történelemimádattal néha túlterheli a verset, de ettől annak csak légköre lesz fojtottabb, sűrűbb. Hogy mennyire érzi a szerkezetet, arra a *Tűzbe vetett evangélium* két példát is kínál. Az első maga a könyv beosztása: négy ciklus előzi meg az Ady Endre emlékének ajánlott nagy verset, a *Háborús téli éjszakát*. A bolgárok történelme kapcsán elmondott, szerteszóratatás elleni protestálás a kezdő- és a *Trauermarsch* némileg vidámabb, „militarista” gyászzenéje a végpont. Ez utóbbi vezet át abba a – néhol tételesen is kimondott – körforgásba, amely az Adyt idéző, kilenc részből álló költemény egyik rétegét adja. Nevezetesen az *úri danát (Vadászat)* a körhintaként forgó horizonttal s a Rákóczi-indulót, Radetzky-marsot és a Száz forintnak ötven a fele kezdetű dalt éneklők seregével,

Korábban azt mondtuk, a költő nem nagyon kedveli a groteszket. Most némiképp megváltozhatik vélekedésünk: kedveli, de annyira, hogy az már majdnem sírás. A *Háborús téli éjszaka* egyetlen hatalmas vízióban rajzolja meg a menekülő lovast, kinek Magyarország történelme – a háborúban meggyalázott ország rekvizitumai: a katonavonatok, az „egyenkokárdás besúgók”, az úri gőg – jelenti az életet: a szenvedést és

gyönyörűséget. A költő formái közt megtalálható a dal, a passió, az egész vers mégis: egyetlen hatalmas gyónás. Baka István tudatosságát dicséri, hogy ezt a költeményt tette meg a *Tűzbe vetett evangélium* záróversének. (Szépirodalmi)

SZAKOLCZAY LAJOS

Vers és próza

TAMÁS MENYHÉRT: MESSZÜLŐ ÉG, VIGYÁZÓ MADÁR

Elválasztható-e egymástól a költő verse és prózája? Tamás Menyhért írásai mutatják: van, mikor túl kell lépnünk beidegződöttségeken, a műfajokban, kötetekben való gondolkodáson, s az írás credói felé kell fordulnunk. *Messzülő ég* című verskötetét egy év késéssel követte *Vigyázó madár* című kisregényének folyóiratbeli közlése (Jelenkor, 1981. I–IV.). A filológiai érdeklődés könnyen találhatna a kisregényre utaló nyomokat a versben, s fordítva. Lényegesebbnek tűnik azonban annak megállapítása, hogy a prózai mű élményc végig ott munkált a költő verseiben, s ez Tamás Menyhért esetében a költészet hiányának feloldását is jelenti.

A *Messzülő ég* című kötet egésze a hiányra, a versben megfogalmazhatatlanná válóra utal. Ezt jelzi a költő elbizonytalanodása is. A kötet prologja az „*ideje van jelenre*” vonatkozik, az azt követő ciklus azonban az idősíkok, igeidők egybemosódásával, összeolvadásával fogalmazódik meg. „*Holnapult / Tegnapodik*” – állnak egymás alatt az igeidők. Tamás Menyhért időszemléletében ott van a képzelet játéka, az idő felbontása s újbóli elrendezése is, de ebben a ködszerűen összerosódó, önmaga idejét is elvesztő érzékiségben reális a visszafordulás, az elmaradás veszélye: „*Tegnapután indulunk / holnapelőttöt élni / mire tegnapig jutunk / holnapidőnk bevégezi.*”

A kötet pillanatnyi ötletekre, játékokra épülő versei között két ciklus (*Mielőtt még, Annyi mindent*) gondolatisága jelzi Tamás Menyhért történelemszemléletét, létezésérzetét. Az előbbi versci a valóságos utazás képcit – s így a látóhatár tágítását – eszmeivé emelik. Az Európába való kilépés az együtt haladás vállalására figyelmeztet, az európai tájékozódás, a megérkezés viszont ennek hátulütőire is felhívja a figyelmet: „*másként akarom / másként akarom / túlélni Európát / másként / mielőtt még / megtörténté / nyilvánít / az Idő.*” A ciklus két szélső pólusa Tamás Menyhért gondolkodásának tárgasságát jellemzi, a köztük levő versek, képek az út szakaszait, állomásait jelzik, s azt is, hogy az átélt élmény megváltoztatja a költői önszemléletet is (*Nem álmodom*). A kötet olvasásakor érzett hiányt jelzi a költő is. Paradox módon éppen a hiány megfogalmazásának versei – *Annyi mindent, Melyikünk mondatja* – válnak a kötet legjelentősebb darabjaivá. Ezek a versek fogják egybe az elbizonytalanodás érzését és a történelemmel való azonosulás vágyát. Az *Annyi mindent* című vers felsorolása nemcsak Tamás Menyhért lehetőségeit jelzi, hanem történelemlátásának elemeit is összefogja:

„*Pedig annyi mindent el kellene mondanom*

Annyi mindent

Történetesen arról hogy miként ölték meg történelmünket

oltották ki példáink szeme világát

Annyi mindent

Holló-időnket Holló-időnk szaggatásait midőn reményeinket

is felnégyelték ...”

A vers feloldása nem versben történik meg – „*énekeinket sem tudtuk elénekelni még*” – idéződik fülünkben. A kimondás kísérlete a *Vigyázó madár* című kisregény. A versek elhallgatott motívumai – az apáig nyújtózó mozdulattal –, gondolatai kötődnek le benne.

Versek, verssorok idézése helyett a vers és próza funkcionális egységére utalhatunk. Tamás Menyhért a prózát is az önazonosság keresésének szolgálatába állítja. A kiválás